

մէջ: Իբր քաջ էլ մտադէտ ու Ֆրանսագէտ՝ իր կարողութիւնները լրագրութեամբ ալ ի յայտ բերած է, 17 Ապր. 1887-5 Մյս. 1888 մինակը խմբագրելով «Gazette Économique et Financière» շաբաթաթերթը 51 թիւ, ուր կ'ստորադրէր R. — 10 դար առաջ ապրող Romuald Բենեդիկտեան սուրբին սկզբնատառը, — որով երեւցած է նաեւ ուրիշ թերթերու մէջ: Ինքնաշխատութեամբ ուսած էր գերմաներէնն ալ՝ սիրած բանաստեղծներուն քերթուածները հաշտեցնելու համար: Ինքնագիր քերթուածներէն զատ՝ կատարած է օտար հեղինակներէ բազմաթիւ թարգմանութիւններ ուր զգացում, ճաշակ, հարազատութիւն և լեզուական նրբութիւն հաւասարապէս կը փայլին և զորս ապա հրատարակած է առանձին գրքոյկներով, յաճախ բնագրաց գէմ-յանդիմանութեամբ. — «Քանի մը քարգմանութիւնք ի գաղղիական» 1879, «Մաղկաքաղ յօտարագրի քերթողաց» Ա. և Բ. 1870-80, «Հատրմտի քարգմանութիւնք յօտարագրի

(Ամփոփում «Ամենաճ Տարեցոյց» էն, 1926, էջ 673-5)

ԹԻՆՈՒՅԻ

Շատերը կը ճանչնան զինքը իբրեւ փորձ էլ մտադէտ մը որ հսկայ ծրագիրներ ունի մտքի մէջ. հնարագիտական մեծամեծ հաշիւներ, խորհրդաւոր մտերմութիւն մը թուանշաններու հետ որոնք իր ականջն ի վար մոգական բառեր կը փսփսան միշտ:...

Ու քիչեր կը ճանչնան բանաստեղծը, տըրտմութեամբ ու սակաւիկ մը պատրանքով լեցուն հոգին որ պահուելու է կ'ապրի այդ հաշուագէտին մէջ: Իր յղացած դրամական ահագին ամբարտակներուն մօտ, ոսկիի, արծաթի հոյակապ զանգուածներուն ճիշդ քովի կը, լինչպէս կըցած է փթթիլ բանաստեղծութեան գողգոթուն ծաղիկը: Ինչպէս:...

Կարապետ Գարագաշ ալ կը պատկանի Ագրիականի կղզեակէն համառոտ սերունդին. իտալական կապոյտ երկնքին տակ մեծցած է ու անոր ջերմ կլիմային մէջ սնած: Գրականութեան մէջ՝ այն բարձր ճաշակի տէր արուեստագէտներէն է որ իրենց ամէն երկին համար, անուրջի մէջ միայն ընդհանրապէս ձեւի, գոյնի, գաղափարի կատարելութեանը կը բազման:

Ու կը մտածեմ որ այս գրագէտը, այնքան գոհարահաճ իրեն համար ողբան ներողամիտ ուրիշներուն նկատմամբ, ինչէր չէ բղքած, պատուած, ոչնչացուցած, գոգոհութեան վայրէկանի մը մէջ:

(«Մասիս» 1893. Թ. 3973)

քերթողաց» 1886, «Հատրմտի քարգմ. ի գաղղիական քերթողաց» 1887: Նախասիրած հեղինակներն էին Տանդէ, Լուիճի Գարրէր, Լէոբարտի, Ուլանտ, Լամուրէն, Հիւկօ, Օ. Պաուլիէ, Ս. Բուլտոմ և այլն: — Կ'անդամակցէր յաճախ Ուսումն. Խորհուրդին, զի մեծ բարեկամ էր կրթութեան՝ որուն մասին հրապարակաւ ալ արտայայտուած է, 1885ին ատենաբանելով Բանկալիի Ս. Յակոբայ վարժարանի պարգ. հանգէսին: Այդ ճառը տպուած է նոյն տարին զատ տետրով: Իր կարեւոր գործը պիտի մնայ հիմնարկութիւնը Բերայի Կաթոլիկ Հայոց Ս. Գր. Լուսաւորչեան վարժարանի՝ զոր Լիսէի ալ վերածեց ու ցմահ գոլթուրաց վրան, (հերոս 1925ին ամրան փակուած՝ Միլլի կառավարութեան հրամանաւ): Նկարագրով խիզախ ու նախաձեռնարկ, յղացող, կազմակերպող ու ժիր, այլ չուայլ, յոռի մատակարար և մամոնատեաց, ինչպէս կ'ըլլան արդէն իրեն պէս իրական տեսլապաշտներէ շատեր:

Այս գրագրագէտը չի խորշիր նորէն ու չ'անդունէր զանոնք. իր ձայնը քաջաւերող է ամէն անոնք՝ որոնք կը վաստակին ապերախ վաստակը գրականութեան:

Ինքը՝ քերթողին հետ որուն երգերը բերած է մեզի այն բաներուն կը թուի երազել որ «միշտ կը մնան»:...

Այսպէս ոսկի երազներու մարդը՝ վայելչապէս խառնուած է ոսկի երազներու մարդուն. թուանշաններուն բանաստեղծութիւնը տեսած ու հրապուրուած է ինքը և միշտ սիրահար մը մնացած է անհունին ու անսահմանին: Բախտին ամէն մէկ ձախողութեանը երգով մը պատասխանած է ու հիմա, յիսունի մօտերը հասած, ամբողջութիւն պէս զոր ամէն շօշափում կը կծկէ, ինքն ալ քաջուած ու ամբողջութեամբ մէկն է:

Կը սպասե՞ արդեօք որ նորերն ալ կեանքի անդուլ պայքարին մէջ պարտասուն, հետզհետէ ու մէկիկ մէկիկ ձգելով իրենց երիտասարդի վերացումները, կորսնցնելով սրտի պատրանքները ու պարտաւորելով խոստովանիլ վաղանցուկ հանգամանքը ամէն աշխարհային վայելքներուն, իր եղբակացութեանը դան, իր բանաձեւին որ հաւատքի մը վերջաւորութիւնն է և ուրիշ հաւատքի մը սկիզբը:

ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՀՐԱՊ

ԷՏԿԱՐ ՄԱՆԱՍ

— 305 —

ԱՌԱՆՑ հախազանցութենէ վախնալու, կրնանք ըսել թէ ժամանակակից հայ երաժիշտներու հոյլին մէջ՝ ամենալուրջերէն մին է այս երգահանը: Ի մեզ՝ փոքրածիւ եղած են այն երգահանը որոնք ժողովրդական եկեղեցական երաժշտութիւնը թողուով՝ ուզած ըլլան նուիրուիլ զուտ գիտական երաժշտութեան. ալ աւելի քիչեր են այդ ճիւղին մէջ յաջողողները: Ստուգիլ լուրջ երաժշտութիւնը սկսած է տարապայման կերպով խոստապահանջ ըլլալ, այնպէս որ Եւրոպայի հրատ. մեծ Տուններ անաչառ քննութեան կ'ենթարկեն որ և է նոր երկ՝ զայն ցանկերին անցնելէ առաջ: Այս պայմաններուն մէջ, Մանասի նման համեստ այլ Արուեստը բարձր բռնել գիտցող անձի մը մեր մէջ երեւումը պատիւ մըն է Հայերու համար:

Ծնած է Կ. Պոլիս ³¹/₁₂ Ապր. 1875ին և կը պատկանի հայ-կաթոլիկ համայնքին: Տղայ տիոց ցոյց տուած իր երաժշտական հակումները կը դատապարտուին թողուիլ ըլլալու՝ նիւթականի բերմամբ. այնպէս որ ինք երբ կ'սկսի գոհրոգիսիօնը մշակել՝ արդէն իսկ հասած էր տարիքի մը ուր արուեստագէտը ընդհանրապէս տիրացած կ'ըլլան իրենց կատարելագոյն միջոցներուն: — 13 տարու՝ կը ղրկուի Վեռնայի, առեւտր. ուսմանց հետեւելու: Երկու տարի (1889-1891) Մուրատ-Ռափայէլեան մնալէ վերջ՝ դասերուն հետ զուգընթացաբար կ'ստանայ դաշնակի նիւն. դասեր եւս յայտնի դաշնակահար Գոթվելլի-նիէ, կիսամեայ շրջանի մէջ զիւրով քանի մը տարիէ ի վեր հետեւող ընկերները. պաւլոյ ժամերուն՝ մանր մունր երգեր յօրինելու ալ կ'իւլէ, դաշնաւորումի մասին առանց ծանօթութիւն ունենալու. այդ տեղիներուն է որ կը գրէ եռաձայն խմբերգ մը որ կ'երգուի տնօրէն Հօր տօնախմբութեանը: — Շրջանաւարտ ելլելով կը դառնայ ծննդավայր՝ շահաբեր պաշտօնի մը

ի ինդիր: Բացակայութեանը՝ մօրը գնած դաշնակը լաւագոյն բարեկամը կ'ըլլայ իր պանդոյր կենցաղին: Տարիուկէս վերջ կըրկին կը գտնենք զինք իտալիա. Բատուա ապրող Լ. Պոդածծօ կ'ուսուցանէ իրեն դաշնաւորումի, բազմամասն նուագի (գոհրոգիսիօն) և խուսանուագի (ֆիւլ) գիտելիքները: Որոշած էր այլ եւս երաժշտութիւն ընտրել իրեն ասպարէզ: Դասընթացքն աւարտելուն՝ կը վերադառնայ Պոլիս, այս անգամ ուսուցչի հանգամանօք. բայց շատ չանցած կը համոզուի որ բոլոր սորվածները նուագահանութեան տեսակետով ոչինչ կ'արժեն եղբր: Ուսումը հիմքէն վերսկսիլ. այս կ'ըլլայ իր կէտ նպատակին. կը պատաղի ուսումնասիրութեամբ մեծանուն վարպետներու գործոց, կը հետեւի շարժմանցը ֆրնս. արդի դպրոցին՝ որուն ցոյց կու տայ մասնաւոր հասկում:

Մինչեւ 1905, շատ մը գործեր ունի Մանաս, աւելի ճիշդ՝ ունէր... ատոնք կը կոչուէին Oeuvres pour Piano, Mélodies և եռաձայն Tantum Ergo, բոլորն ալ փճացուած. յիշատակելի է միայն երկձեռն դաշնակի յատուկ Menuet-Valser՝ Շորէնի ազդեցութեան տակ գրուած (հրտ. Պ. Գոմանտինկէր, Պոլիս): Նոյն տարին իւնիօն Պաանսէզի մէջ կազմուած

« Gallia » երգչախումբին ղեկավարու-
թիւնը կ'ստանանէ: Լ. Ռիլէի «Ին ֆեր օ
Լուլոր»-ն՝ Օֆիսիէ տ'Ագաստեմի տիտղոսին
կ'արժանացնէ զինք: Է. Մանաս քանիցս
կը վարէ նաեւ գործիական նուագահան-
դէսներ, ի մէջ այլոց՝ Հայ Երիտասարդա-
կան Միութեան «Քնար» խումբի մասնակ-
ցութեամբ Ազգ. Հիւանդանոցի ի նպաստ
սարքուածը. հոգ էր որ կը նուագուի երկ-
ձեռն դաշնակի համար հեղինակած իր An-
dante Symphonique (հրտ. Գոման-
տինկէր) որ քառաձեռն դաշնակի համար
ալ հրատարակուած է: Մեծ նուագախում-
բի համար գրուած այս կտորը կը միտի
քնարերգական զգացումներ արտայայտելու
ան նուագուած է նաեւ Ֆլոռօսի ղեկա-
վարած Պոլսոյ «Օռքեսդը Ֆիլառմօնիք»-ի
Լ նուագահանդէսին, արժանանալով ան-
վերջ ծափերու: — Ունի «քառաձայն պա-
տարագ» մըն ալ, Հայ Եկեղեցւոյ եղանակ-
ներուն վրայ ձեւուած և 1910-1 բազ-
միցս երգուած:

Այնուհետեւ Մանաս բաւական ատեն
քաշուած կ'ապրի, արտադրելով նոր գոր-
ծեր: 1918ին, Լայրցիկի հրտ. Պրայդօրդ
և Հերդէլ մեծ Տունը լոյս կ'ընծայէ անոր՝
երկձեռն դաշնակի համար 1912ին գրած
եռամաս Suite (1. Romance en for-
me de Valse, 2. Chanson Paysan-
ne, 3. Mazurka): Նոյն Տունը 1922ին
հրապարակ կը հանէ անոր Quatuor à
cordes-ը՝ մեծ-ջութակի և թաւ-ջութակի
համար: Ահա թէ ինչպէս կ'արտայայտուի
այս առթիւ երաժշտ. քննադատ Մարդէն
Ֆրիտլան՝ Շուսմանի հիմնադրութեամբ
Լայրցիկ հրատարակուող «Յայդըրիֆօ ֆիւր
Մուզիք» հանդէսի 2 Ապր. 1923ի համա-
րով. «Սոյն Գոռադիօնը դասական և նոր
վիպական զգացմանց և երաժշտական գա-
ղափարներու զուգորդեալ մէկ հանգաման-
քին արդիւնքն է. կ'սկսի ֆռէկեղդաւով մը՝
որ կերտուած է կշռոյթով և աւելնով առի-
քներով (thème) մը վրայ. յետոյ կու գայ
ներոյժ ու սեղմ շեշտ մը՝ որուն մէջ լեկո
գանդապիլի (յուշիկ հեշտանուագ) շարժու-
մը տեղը կը բռնէ աւանդական դիօնի (ե-

ռանուագ): Գ. կտորը «Լիտ» վերտառու-
թեամբ կարճ ատաձիօ (յամբանուագ) մըն
է՝ մեղեդիական ընդարձակ պարբերութիւն-
ներով, իսկ ֆիւնալը (վերջանուագ) մոլեգին:
Լաւ ու վայելուչ այս գործը գերծ է ա-
մէն բեկբեկանքէ. և թէեւ անոր մէջ չենք
հանդիպիր արդիականներու փնտռած քիչ
մը չափազանցեալ նորութեանց, բայց կը
գտնենք երաժիշտ մը որ հմուտ է քուս-
տիօնի ձեւին և որ գիտէ բներգային երկեր
լաւագոյնս յօրինել »:

1920-1ին, Մանաս երգագրեց Վ. Թա-
թուլի 2 քերթուածները (Զուր մը ծարաւ
անցորդին — Խմենք) դաշնակով ընկերա-
նալի: Ներկայիս՝ պատրաստելու վրայ է
Poème des Iles-ը նուագախումբի համար:

6 Մայիս 1921ին, Մանաս իր գոր-
ծերուն յատկացուած նուագահանդէս մը
սարքեց Իւնիօն Ֆրանսէզի մէջ՝ ուր իր
«Քուադրիլօն»-ը նուագուեցաւ Նոյն տարին,
«Արուեստասէր» Երաժշտ. Միութիւնը
հրաւիրեց զինք աւանդելու խաղերգումի
և դաշնաւորումի դասեր, որոնք Լասեանի
մէջ տեղի ունեցան ու տեւեցին 1¹/₂ տարի:
Հասցուցած սաներէն յիշենք Արայ Պար-
թեանը որ այժմ յաճախող է Փարիզի
Երաժշտանոցին:

Այս գործերն ու ասոնց մասին Արուես-
տի մարդոց գնահատականը իր վրայ հրա-
ւիրեցին Պոլսոյ «Տար-իւլ-Էնամ»-ի տնօ-
րէն Մուսա Սիւրէեա Պէյի ուշադրութիւնը.
նոյն Երաժշտանոցին մէջ՝ Մանաս կը շա-
րունակէ իգական երգչախումբի և նուագա-
խումբի ղեկավարութիւնը, նաեւ դաշնա-
ւորումի դասաւանդութիւնը:

* * * Խօսքն իրեն տանք հիմա. «Ընդհան-
րապէս կամաց կ'աշխատիմ. ցարդ արտա-
դրածներս քիչ են, այլ խնամեալ: Գեղար-
ուեստական հակումներս որոշակի կը մղեն
զիս դէպ արդիականութիւն. անոնցմէ եմ
որոնք կը տենչան այդ ուղղութեամբ կա-
տարել երաժշտական բարեշրջումը, տե-
սողութենէ չվրիպեցնելով, սակայն, դա-
սական յօրինուածքը. բարեշրջում որ կա-
տարուելու վրայ է արդէն »:

(«Ամէնուն տարեցոյցը», 1926, էջ 492-4) Թ. ՈՒՊԻ

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Ք

Դ Ա Ն Ի Է Լ Վ Ա Ր Ո Ւ Ժ Ա Ն Ի Մ Է Զ

Ա. ԲԱԶՄԱԼԱՐ ՏԱԻԻՂ

Ամբողջ գրականութիւն մը կայ Դանիէլ
Վարուժանի կեանքին ու գործին շուրջ:
Զմայլելի գանձը զոր ժառանգ ձգեց
ան հայ քերթողութեան՝ չէր կրնար չըս-
տեղծել հիացողներու ամբողջ բանակ մը,
ու իր հմայքին տակ չպահել ամբողջ շըր-
ջան մը:

Շատ քիչ քերթողներ հայ գրականու-
թեան մէջ այնքան ազդած են իրենց օրե-
րուն վրայ՝ որքան Վարուժան: Շատեր
հետք են թողած իրենց ապրած շրջանէն
յետոյ՝ խանդավառելով իրենցմէ ետք եկող
սերունդը: Ուրիշներ դարեր յետոյ յայտ-
նած են իրենց հրապոյրը՝ ոգեւորութիւն
մը բռնկեցնելով յանկարծ: Վարուժանի
ուժը աւելի հզօր եղաւ իր ժամանակակից-
ներուն վրայ:

Վարուժան արդարեւ հայ գրականու-
թեան մէջ յայտնուեցաւ բոցի մը պէս:
Հազիւ տասը տարի ունեցաւ իր սիրտը
պոռթկալու համար. բայց այնքան ուժեղ
հնչեց իր երգը՝ որ իր շունչը դրոշմեց
իր ապրած շրջանին վրայ: Սիւսմանութիւն
հետ մէկտեղ ան իշխեց ամբողջ տասնա-
մեակ մը, թոյլ չտալով որ զլուխ ցցեն
միջակութիւնները: Ան խամրեցուց ինչ որ
իր շուրջը կար վտիտ և ազագուն: Նոյն
իսկ պահ մը մթազնեց իսկական գեղեց-
կութիւնները որ շողացեր էին իրմէ քիչ
առաջ: Պահ մը մոռցուց Մեծարենցն ան-
գամ, մինչեւ որ տարիները դարձեալ ա-
ռաջին գիծը բերին Ծիածանի և Նոր տա-
ղերու զմայլելի քերթողը:

Քսան տարիները որ անցան իր եղե-
րական վախճանէն յետոյ՝ շատ բան խամ-

րեցուցին անշուշտ առաջին օրերու իր
հմայքէն: Ժամանակը անողոր է շատ. կը
չքայնէ շատ բան քերթողի մը երկէն:
Ինչ որ կը մնայ բանաստեղծի մը ստեղ-
ծագործութենէն՝ մարդկային տարրն է, այն
որ անկախ է ժամանակին ու միջավայրին
կաշկանդիչ լուծէն, ու կրնայ հոգիէ հոգի
անցնիլ, սերունդէ սերունդ:

Վարուժանի քերթողական վաստակին
մէջ ալ յուսովի է տիեզերական այդ տար-
րը. բոլոր այն յուզումներուն մէջ զորս
հայ ժողովուրդը իր ներշնչումներուն խառ-
նեց՝ կայ տարր մը որ ժամանակին պիտի
դիմանայ: Եթէ տարիները պիտի մոռցնեն
հետադարձական տարրը՝ զոր իր ժամանակը
հարկադրեց իր քնարին, շատ բան պիտի
փրկուի սակայն:

Շնորհիւ իր մարդկային յուզումներուն,
ու պերճաշուք արուեստին որով պոռթկաց
այդ յուզումները:

Բայց ինչ որ ամէնէն աւելի անկորնչելի
պիտի մնայ իր արուեստի յատկանիշերուն
մէջ՝ պէսպիսուն լարերն են իր քնարին վրայ:
Բազմակողմանի է իր քերթողութիւնը: Մէկ
տարիէն միւսը նոր կայծ մը կը սպրդի իր
հոգիին մէջ, ու մէկ հատորէն միւսը նոր
քերթող մը կը յայտնուի: Իր շքեղ լեզուն
է միայն միութեան գիծը իր հոգիին յա-
ջորդական փուլերուն միջեւ, ու ներշնչ-
ման բոցը որ կը սողոսկի բոլորին մէջէն:

Ինքն իսկ կը զգայ իր հոգիին այդ մըշ-
տական դիմայեղումները, երբ 1914 Մարտ
26ին Պոլսէն Վարդգէս Ահարոնեանի գրած
իր մտերմական մէկ նամակին մէջ կ'ըսէ.

« Հաճելի է ինձի միշտ լարերս փոխել